Mari Myllyla

Lauri Tarasti Lahden doping, vaalirahaskandaali ja muut selvitysmieskokemukset

KANAVA

Nro 5/2022 Hinta 14,75€

Kaarle Nordenstreng
Juho Rahkonen

Näin suomalaiset käännettiin Naton kannalle

OTAV
MEDIA

Suomen Nato-tsunami

Kaarle Nordenstreng
Tiedotusopin emeritusprofessori

Juho Rahkonen
Yhteiskuntatieteiden tohtori

Mielipidetutkimusten kuvaama Nato-jäsenyyden kannatuksen ja vastustuksen muutos on ollut Suomessa historiallisen raju. Ukrainan sota oli viimeinen pisara, joka käänsi suomalaiset jäsenyyden kannalle, mutta jo sitä ennen media oli pitkään muokannut mieliä Natolle suopeiksi.

Suomen turvallisuuspolitiikkaa koskeva mielipiteenmuodostus kävi läpi ainutlaatuisen muutoksen alkuvuodesta 2022. Venäjän hyökkäystä Ukrainaan seurannut Nato-päätöksenteko tarjoaa erinomaisen tapaustutkimuksen demokratian, median ja yleisen mielipiteen välisestä suhteesta.

Suomen kansaa valtiopäiville edustamaan kokoontunut eduskunta päätti 17.5.2022, että Suomi hakeutuu sotilasliitto Naton jäseneksi. Kyllä-ääniä oli 188, ei-ääniä 8, poissa oli 3. Vielä tammikuussa 2022 tehdyssä arviossa 138 kansanedustajaa luokiteltiin Nato-jäsenyyden vastaisiksi. Eduskunnan tasolla siis mielipiteen muutos oli neljässä kuukaudessa vastustuksella mitattuna 69:stä neljään prosenttiin. Tuskin mikään muu periaatekysymys Suomen parlamentarismin historiassa on muuttunut näin radikaalisti ja näin nopeasti.

Gallupit veivät ja poliitikot vikisivät

Mielipidetutkimusten kuvaama Nato-jäsenyyden kannatuksen ja vastustuksen muutos kansalaismielipiteessä on ollut historiallinen, kuten oheinen kuvio (s. 9) osoittaa.

Yleisradion uutisten teettämä kyselytutkimus, jossa suomalaisten Nato-kannatus nousi ensimmäistä kertaa yli 50 prosentin rajan, aloitettiin sattumoisin jo pari päivää ennen Venäjän hyökkäystä. Tutkimusjohtaja Juho Rahkonen oli hiihtolomalla Pallastuntureilla, kun *Yle uutisten* suunnitteleva sisältöpäällikkö Katariina Luoma soitti tilatakseen Nato-kyselyn. Muonion lumilta tavoitettu Rahkonen otti tilauksen vastaan ja siirsi toimeenpanon työvuorossa olleelle kollegalleen tohtori Jussi Westiselle, joka toteutti historialliseksi osoittautuneen kyselyn.

Torstaiaamuna 24. helmikuuta tuli klassinen ”missä olit silloin, kun…” -hetki. Kuvaavaa nykyajan mediaympäristölle on, että Rahkonen kuuli Venäjän hyökkäyksestä 17-vuotiaalta tyttäreltään, joka oli aamunsa alkajaisiksi ehtinyt seurata sodan kauheuksia TikTok-mobiilisovelluksesta.

Käytännössä suomalaisten mielipiteet kääntyivät Nato-myönteisiksi yhden talvisen aamupäivän aikana – niin kauhea sokki ja pettymys sodan alkaminen oli. Helmikuun viimeisenä päivänä kyselyn tultua julki alkoi tuntua jo siltä, että Suomen Nato-päätös on taputeltu.

Poliitikot seurasivat ketterästi kansalaismielipidettä ja ryhtyivät tekemään työtä käskettyä. Kun periaatteellinen päätös liittymisestä oli henkisellä tasolla tehty, päättäjien rooliksi jäi neuvotella asiat puolueittensa kanssa. Varsinainen jäsenyyden valmistelu tapahtui puolustus- ja ulkoministeriöissä.

Puolue toisensa jälkeen kääntyi sotilaallisesta liittoutumattomuudesta Naton kannalle ja poliitikoista periaatteellisimmat kävivät jaakopinpaininsa – kuka antamalla raflaavan haastattelun *Helsingin Sanomille* (”Eero Heinäluoma: Sdp kääntyy kohti Natoa”, HS 20.3.) ja kuka kirjoittamalla analyyttisen kirjan (Kimmo Kiljunen: *Pienen maan selviytymistarina – ei ja kyllä sotilaalliselle liittoutumiselle*, Into 2022). Erkki Tuomioja oli jo helmikuun alussa julkaissut kirjan *Suomi ja Nato* (TSL 2022).

Aikaisemmin Suomi oli ulko- ja turvallisuuspoliittisesti vähän kuin Itävalta tai Sveitsi; tästä eteenpäin Suomi on pikemminkin kuin Norja – ei huono viiteryhmä sekään.

Kaiken kaikkiaan kevään 2022 kehitystä voi hyvällä syyllä verrata tsunamiin: mielipiteet muuttuivat kuin hyökyaallon alla.

Yleinen mielipide kääntyi päälaelleen ennätysnopeasti

Lyhyen aikavälin muutos on tässä kuvattu vertailukelpoisilla tutkimustuloksilla Yle-mittauksesta (Taloustutkimus) ja HS-gallupista (Kantar TNS). Joulukuussa 2021 Natoa kannatti 24 prosenttia ja vastusti 51 prosenttia, mutta maaliskuussa 2022 kannatus oli noussut yli kaksinkertaiseksi, 54 prosenttiin, ja vastustus pudonnut alle puoleen, 21 prosenttiin. Sama trendi jatkui toukokuuhun, jolloin kannattajia oli jo 73 prosenttia ja vastustajia enää 11 prosenttia. Kesäkuun mittaus vahvisti trendin jatkumisen: peräti 79 prosenttia kannatti ja vain joka kymmenes enää vastusti Natoon liittymistä.

Pidempi aikaperspektiivi avautuu Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan (MTS)

Nato-jäsenyyttä vastustanut mielipide ei ilmeisesti ole missään vaiheessa ollut kovin vahva.

teettämistä mielipidetutkimuksista (s. 9). Vuodesta 2005 vuoteen 2022 Naton kannatus oli niissä 20–30 prosentin tasolla ja vastustus vuoteen 2019 asti 60–70 prosentissa, mutta keväällä 2022 kannatus oli hypännyt 70 prosentin tuntumaan ja vastustus pudonnut alle 20 prosenttiin.

Mittaushistorian alimmat lukemat nähtiin vuonna 2012, jolloin Nato-jäsenyyden kannatus oli Suomessa vaivaiset 18 prosenttia. Silloin elettiin vielä hyviä aikoja: finanssikriisistä oli juuri toivuttu ja Barack Obaman valinta Yhdysvaltojen presidentiksi loi monille uskoa tulevaisuuteen.

Georgian sota vuonna 2008 ei vielä riittänyt soittamaan hälytyskelloja suuren yleisön keskuudessa, joskin suomalaiset sodankäynnin ammattilaiset seurasivat sitä tarkalla silmällä ja ottivat oppia Venäjän sotimistavasta ja operaatioiden suunnittelusta. Krimin niemimaan valtaaminen 2014 riitti nostamaan suomalaisten Nato-kannatusta hädin tuskin havaittavasti, 30 prosenttiin.

Nämä kaikki tapahtumat ja etenkin vuodesta 2014 käynnissä ollut Itä-Ukrainan asemasota kuitenkin vähitellen lisäsivät painetta pannuun ja lopulta saivat suomalaisten kärsivällisyyden ja ymmärtäväisyyden itänaapurin hallintoa kohtaan loppumaan.

Nato-jäsenyyttä vastustanut mielipide ei ilmeisesti ole missään vaiheessa ollut kovin vahva. Näyttää siltä, että vastustajien kanta ei ollut vankkumaton; pikemminkin vain ajateltiin, että Nato-jäsenyydelle ei ole tarvetta, joten miksi korjata sellaista, mikä ei ole rikki. Myös yya-sopimuksen kannatus on ilmeisesti aikoinaan ollut enemmän ulkokohtaista kuin syvälle sisäistettyä.

Voidaan jopa ajatella, että suuri osa kansasta – arviolta 1,5–2 miljoonaa suomalaista – on tavallaan ollut jo pitkään henkisessä Nato-valmiudessa. Muutos on muhinut vuosikausia. Venäjän hyökkäys oli viimeinen pisara; sen seurauksena suomalaisilta meni kuppi nurin.

Mikä käänsi suomalaisten mielipiteen?

Mielipiteen kääntymisen taustalla on neljä ilmeistä syytä:

1. Tärkein ja ilmiselvä syy oli tietysti se, että helmikuun 24. päivän aamuna kansalaiset järkyttyivät kuultuaan Venäjän hyökkäyksen alkamisesta. Tämä ilmeisin asia täytyy mainita ensiksi. Mutta on myös muita tekijöitä, jotka ovat olleet vauhdittamassa asioiden kulkua.

2. Koronapandemian jäljiltä ihmisten hermot olivat muutenkin kireällä ja ylivirittyneessä tilassa kaiken maailman kriiseille. Ulrich Beckin jo 1990-luvulla esittelemä teoria riskiyhteiskunnasta on parin viime vuoden aikana tullut entistä ajankohtaisemmaksi. Riskiyhteiskunnassa pelko yhdistää ja luo kuvitteellisia yhteisöjä. Pelolla voidaan myös johtaa ja hallita massoja. Jatkuva riskien läsnäolo saa ihmiset reagoimaan voimakkaasti, kun ilmenee taas jotain, mikä tuntuu uhkaavan turvallisuudentunnettamme.

3. Mediaympäristö on viimeksi kuluneiden runsaan kymmenen vuoden aikana muuttunut entistä intensiivisemmäksi ja nopeatempoisemmaksi. Tähän on vaikuttanut ennen kaikkea sosiaalisen median nousu merkittäväksi yhteiskunnalliseksi tekijäksi. Tiedonvälityksen sykli on lyhentynyt viime vuosina uutismedioiden siirryttyä yhä enemmän painetusta formaatista digitaaliseen. Uusin tulokas on lyhyiden videoiden jakamiseen tarkoitettu TikTok, jossa käyttäjä ottaa videon puhelimellaan ja voi muokata sitä lisäämällä myös musiikkia. TikTokin kolmiminuuttisten videoiden kautta Ukrainan sota on tullut aivan uudella tavalla sellaistenkin yleisöjen iholle, jotka eivät juuri seuraa perinteistä uutismediaa.

4. Television välittämät uutiskuvat ovat kuitenkin yhä keskeinen tekijä ihmisten maailmantilan-

netta koskevien mielipiteiden muodostumisessa. Maailmankuva rakentuu paljon muustakin kuin kuvista – sen syvimmät kerrokset vievät uskoon ja eksistentiaaliseen minuuteen – mutta päällimmäisinä ovat aina kuvat, joita yhä visuaalisemmaksi muuttunut ympäristömme syöttää.

Tv-uutiset ja niitä täydentävät lehtien uutiskuvat ovat päivänkohtaisen todellisuuden visuaalinen pääkanava, mutta sen ohella maailmankuvaamme ruokkivilla uutisilla on kriittinen rajoite: tapahtumakeskeisyys. Hetkellisiä muutoksia seuraava kiihkeä uutistoiminta keskittyy pintakuviin ja sirpaletietoon jättäen syvemmälle menevän taustoituksen vähemmälle tai kokonaan huomiotta. Ukrainan sodassa tämä merkitsi taistelun jälkien ja ihmisten kärsimysten tuottamista mielen raaka-aineeksi, josta suomalaiset sitten rakensivat omaa uhkakuvaansa Venäjän vaarasta.

Media on pitkään ollut kallellaan Naton suuntaan

Median vaikutusta historialliseen mielenmuutokseen ei tule yliarvioida, muttei myöskään vähätellä. Tämän perustotuuden rinnalla on toinen monin selvityksin todistettu fakta: media on pitkään ollut kallellaan Nation suuntaan. Se on todettu jo kuusitoista vuotta sitten ilmestyneessä väitöskirjassa, joka koski Suomen Nato-jäsenyydestä käytyä julkista keskustelua vuosina 2003–2004: ”*Tutkimuksen päätulos on, että journalismin kentällä vaikuttavat voimat tuottavat Nato-kysymyksen käsittelyyn sellaisia painotuksia, jotka saavat Nato-jäsenyyden näyttämään todennäköiseltä tulevaisuudenkuvalta. Journalistit kyseenalaistavat päättäjien vakuuttelut sotilaallisen liittoutumattomuuden jatkumisesta. Syntyy käsitys, että Suomi aikoo joka tapauksessa liittyä Natoon.*” (Rahkonen 2006, s. 300)

Ennen vuotta 2022 Nato-keskustelua oli median näkökulmasta tutkittu varsin vähän – samaan aikaan kun mielipidetutkimukset olivat kartoittaneet kansalaisten ajattelua hyvinkin tarkasti. Kirjastojen tietokannoista löytyy vain kaksi väitöskirjaa: Juho Rahkosen *Journalismi taistelukenttänä* (Tampereen yliopisto, 2006) ja Iro Särkän *Nato-retoriikka Suomen turvallisuuspoliittisessa keskustelussa* (Helsingin yliopisto, 2019).

Nato-mielipiteiden muutos

Loppuvuodesta 2021 kesään 2022

Mittaukset: Taloustutkimus Ylelle ja Kantar TNS *Helsingin Sanomille*

Kysymys: Pitäisikö Suomen mielestänne pyrkiä Naton jäseneksi?

*** Kysely tehtiin sekä henkilökohtaisina haastatteluina että paneelikyselynä**

Lähde: Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta, Tiedotteita ja katsauksia 2022:1, s.26

Kyselytutkimusten mukaan suomalaiset eivät edes odota medialta tasapuolisuutta Ukrainan sodan raportoinnissa.

Vaikka tämän artikkelin toisen kirjoittajan väitöskirja kertoo lähes kahdenkymmenen vuoden takaisesta tilanteesta, se pysyi yllättävän ajankohtaisena aina tämän vuoden alkupuolelle asti, jolloin Venäjän hyökkäys Ukrainaan siirsi alun perin tiedotusopin pääaineeseen tehdyn väitöskirjan lähinnä poliittisen historian osastoon.

Lisäksi aihetta on tutkittu kolmessa gradussa Turun, Tampereen ja Jyväskylän yliopistoissa sekä kahdessa kandidaatintyössä Maanpuolustuskorkeakoulussa. Lehtikirjoittelua aiheesta on enemmän, mutta oikeaa median Nato-sisältöjen analyysia ei löydy edellä mainittujen lisäksi. Aukko tutkimuksessa on samanlainen, joka on paljastunut hävittäjähankintojen mediajulkisuudesta.

Julkisessa keskustelussa on vain vähän pohdittu Suomen Nato-päätöksen ja demokratian suhdetta. Harva on nostanut esiin kysymyksen: miten meni noin omasta mielestä? Oliko oikein, että kansanäänestys jätettiin pitämättä?

Suomalainen julkinen keskustelu on erikoinen sekoitus länsimaista liberalismia ja itäistä esivalta-autoritarismia. Toisaalta meillä on maailman parhaisiin kuuluva sanan- ja medianvapaus; toisaalta meillä joutuu herkästi putinistisyytösten maalitauluksi ja sitä myöten ammatilliselle sivuraiteelle, jos keikuttaa venettä ja edustaa jotain muuta linjaa kuin yleisesti hyväksyttyä konsensuslinjaa. Tämä pätee aivan erityisesti ulko- ja turvallisuuspolitiikassa.

Vaikka kansanäänestyksen sivuuttaminen voidaan nähdä vähintään demokratian muotovirheenä, pragmaattisesti ajatellen kansanvallan komentoketju on toiminut aivan oikeassa järjestyksessä: kansalaismielipide-poliitikot-eduskunta.

Ukrainan sota on ollut ennen kaikkea informaatiosotaa

Ukrainan sota on paitsi raakaa sotaa, jossa ihmisiä tapetaan ja kaupunkeja pommitetaan raunioiksi, myös ennen kaikkea informaatiosotaa. Maanpuolustuskorkeakoulun professori Aki-Mauri Huhtinen totesi kesäkuun lopulla *Iltalehden* haastattelussa, että etenkin Ukrainalle on ollut alusta asti tärkeää pitää sota mahdollisimman laajasti uutisotsikoissa ja somevirrassa, jotta länsimaiden tuki jatkuisi.

Huhtinen kuitenkin muistutti, että vaikka useimmat eurooppalaiset – ja kansainvälisten mielipidetutkimusten mukaan aivan erityisesti suomalaiset – pitävät Venäjää ainoana syypäänä sotaan, muualla maailmassa ei välttämättä ajatella näin. Esimerkiksi Afrikassa, latinalaisessa Amerikassa, Intiassa ja Kiinassa ymmärretään myös Venäjän näkökulmaa hyvinkin laajasti.

Kun mietitään, miten Suomi on tullut nykyiseen tilanteeseen, on myös tärkeää pohtia median ja viestinnän roolia. Tässä auttaa lanseeraamamme käsite Top Gun -efekti. Se kuvaa, miten kulttuurituotteet ja media vuosikymmenien saatossa vaikuttavat ihmisten maailmankuvaan ja muokkaavat sitä. Suomalaisten äkillinen kääntyminen Naton kannattajiksi on pitkän pehmitystyön tulos, ja *Top Gun* -elokuva on siitä klassinen esimerkki.

Top Gun -efekti on ollut voimissaan jo ennen kyseisen elokuvan julkaisua – ja siitäkin on tullut kuluneeksi jo 36 vuotta. Esimerkiksi lehdistö- ja tiedotusopin professori Raino Vehmas totesi jo 1970-luvulla tutkimuksissaan, että kylmän sodan ajoista lähtien Suomen mediaympäristö on ollut voittopuolisesti kallellaan länteen.

Suomalaisten mielipidettä on siis pehmitelty Nato-jäsenyyden kannalle ei vain viime aikoina, vaan useiden vuosikymmenien ajan.

Keskustaveteraani ja ministeri Seppo Kääriäinen muistutti Vierailija-palstalla *Maaseudun Tulevaisuudessa* 13. kesäkuuta, miten eduskunta

oli aikoinaan äänestänyt yya-sopimuksen ja EU-jäsenyyden puolesta. Yya:n lukemat 28.4.1948 olivat 156 puolesta ja 11 vastaan, eli enemmistö oli samaa suuruusluokkaa kuin nyt Nato-äänestyksessä, joskaan ei aivan yhtä murskaava. EU meni eduskunnassa läpi 18.11.1994 äänin 155–42. Sitä kannatti melkein yhtä moni kuin yya-sopimusta runsaat 50 vuotta aikaisemmin, mutta vastustajia oli nyt selvästi enemmän, kun taas yya-sopimuksen vastustus ilmeni tyhjää-ääninä.

Kääriäinen muistutti myös näihin päätöksiin johtaneista hallituksista: Yya ja Nato vietiin läpi samantapaisilla keskustan ja vasemmiston hallituskoalitioilla, EU taas keskustan ja oikeiston koalitiolla. Ratkaiseva panos oli kaikissa tapauksissa presidentillä: J. K. Paasikivellä, Mauno Koivistolla ja Martti Ahtisaarella sekä nyt Sauli Niinistöllä – tyylien vaihdellessa runnauksesta diskuteeraukseen.

Historia ja todellisuus jylläsivät ihmisten mielissä

Vaikka ennen hyökkäyssodan alkamista useimmat suomalaiset tuskin osasivat sijoittaa Ukrainaa kartalle, saati tiesivät maasta paljon muuta kuin että se on entistä Neuvostoliittoa ja Venäjän kaltainen paikka, sodan alettua ja median siitä intensiivisesti uutisoitua suomalaiset alkoivat samaistua Ukrainan tilanteeseen. Sota herätti kollektiivisia muistoja toisesta maailmansodasta ja siihen liittyneistä kipeistä aluemenetyksistä. Lisäksi ukrainalaiset ovat melko vaaleita, hiukan jopa suomalaisen ja pohjoismaalaisen näköisiä.

Ruotsalaisilla ja ukrainalaisilla on yhteistä historiaa muutenkin kuin lipun väreissä: 800- ja 900-luvuilla viikinkien laivat seilasivat Kiovaan leveää Dnepr-jokea pitkin. 800-luvun lopulla viikingit perustivat Rusin valtakunnan (siihen viittaa myös nykyinen Venäjän valtion nimi Russia). Rusin valtakunta oli olemassa lähes 400 vuotta, ja siihen kuuluivat muun muassa Euroopan puoleinen Venäjä, Ukraina ja Valko-Venäjä. Kiovassa voi yhä nähdä merkkejä viikinkien itäisen suurvallan ajoilta.

Kulttuurinen läheisyys huomioon ottaen ei ole ihme, että suomalaiset ovat ottaneet Ukrainan asian niin selvästi omakseen ja reagoineet sotaan voimakkaasti, myös tunteella. Kyselytutkimusten mukaan suomalaiset eivät edes odota medialta tasapuolisuutta Ukrainan sodan raportoinnissa. Taloustutkimuksen omaan käyttöönsä tekemästä kyselystä selviää, että noin 90 prosenttia suomalaisista katsoo median myötäilevän lähes kokonaan tai ainakin pääosin Ukrainan ja lännen näkemyksiä; vain muutama prosentti katsoo Suomen mediaympäristön olevan tasapuolinen saati kallellaan Venäjän näkemyksiin. Ihmekös tuo maassa, jossa venäläinen tv-kanava RT on suljettu ja Elisa Viihde vaihtoi sen paikalle ukrainankielisen lastenkanavan.

Median vahva puolueellisuus sekä esimerkiksi Helsingin rautatieasemalla ja monissa muissa julkisissa paikoissa liehuvat Ukrainan liput – pakotepolitiikasta puhumattakaan – muistuttavat siitä tosiasiasta, että suomalainen yhteiskunta on käytännössä sodan osapuoli. Ihanteet median objektiivisuudesta ja tasapuolisuudesta on heitetty romukoppaan. Toki herää kysymys, missä määrin brutaalin hyökkäyssodan oloissa edes on mahdollista pysyä puolueettomana. Onhan sota ja ihmisten tappaminen niin äärimmäinen vaikuttamisen muoto, että sen vastustamista on vaikea pitää edes poliittisena kysymyksenä, pikemminkin puhtaana inhimillisyytenä.

Toisaalta Nato-ratkaisua ei voi pitää todellisen rauhantahtoisuuden ilmentymänä. Päinvastoin: kysymys on kuitenkin sotilasliiton tukemisesta ja sotilaallisen voiman asettamisesta kansainvälisen järjestyksen takuuksi. Kevään julkisessa keskustelussa Rauhanpuolustajien ja Sadankomitean äänet jäivät vikinäksi Nato-tsunamin alla. Rauhanomaista politiikkaa myötäilevät ja sotilaallista varustautumista vieroksuvat toimijat leimattin sosiaalisessa mediassa usein höperöiksi ja jopa epäisänmaallisiksi.

Perusteellinen keskustelu Nato-ratkaisun eri puolista jäi tsunamin keskellä käymättä ja myös huhtikuussa julkaistu valtioneuvoston ajankohtaisselonteko turvallisuusympäristön muutoksesta antoi analyyttisen argumentaation sijasta vain vettä myllyyn. Historia jylläsi ja poliitikot unohtivat aiemmat linjauksensa. Nyt tilanteen rauhoituttua on aika ryhtyä kriittisesti tutkimaan tätä historiassamme ainutlaatuista tapausta. ■